

Nádasi Ildikó**Kiútprogram és közfoglalkoztatás egy Miskolc környéki kistelepülésen**

Az alacsony foglalkoztatottság, ezen belül a romák alacsony foglalkoztatottsága és az új munkahelyek viszonylag alacsony száma az Észak-magyarországi régió legsúlyosabb gondja. Megoldására számos kezdeményezés indult. Közülük kettő, a helyi önkormányzatokra épülő közfoglalkoztatás és az önfoglalkoztatóvá válást segítő mikro-hitel program helyi megvalósulásával és tapasztalataival foglalkozunk. A Miskolc környéki kistelepülésen készített interjúk és személyes tapasztalatok által felrajzolt képek elemei a rendszer általános sajátosságaira és hiányosságaira is felhívják a figyelmet.

Kulcs-szavak: romák foglalkoztatása, mikro-hitel program, közfoglalkoztatás

JEL-kód: J15, J21

Problémafelvetés

A *Europe 2020 Strategy* három kiemelt prioritásának egyike az „inkluzív növekedés: a gazdasági, szociális és területi kohéziót előmozdító, magas foglalkoztatási arányt biztosító gazdaság” (Európa 2020 38.). Különös fontosságát e célkitűzésnek az adja, hogy Európában – szemben az Amerikai Egyesült Államok, illetve Japán 70% fölötti arányával – az aktív korú népesség mindössze kétharmad része áll alkalmazásban. Az is reális veszély, hogy a területi egyenlőtlenségek, a képzettségbeli hiányosságok, a munka világához való gyengébb kötődés következményeképpen egyre többen eshetnek ki a munkaerőpiacról. Ezekre tekintettel fogalmazódott meg a következő cél: „A foglalkoztatási arányt a 20 és 64 év közötti munkavállalók körében 75%-ra kell emelni azáltal, hogy többen (különösen a nők, a fiatalok, az idősebbek, az alacsonyan képzettek és a legális bevándorlók) jutnak álláshoz.” (Európa 2020 10.). Az Európa 2020 Stratégia nem nevesíti a roma foglalkoztatás problémáját, ami Közép-Kelet-Európában különösen nagy gond.

A romák nagymértékű kiszorulása a munkaerőpiacról elsősorban a strukturális hátrányokra és a társadalmi diszkriminációra vezethető vissza. A rossz életkörülmények, a nem megfelelő egészségi állapot, az iskolázatlanság, az alacsony foglalkoztatottság, a társadalmi, s a gyakran ezzel összefüggésben megvalósuló területi kirekesztettség halmozottan jelentkeznek. A térség országainak egy részében, például Macedóniában a roma lakosság jellemzően nagyvárosok periferiáin él, míg Magyarországon nagyobb számban a viszonylag fejletlenebb, elzártabb településeken nagyobb a populáció.

A diszkrimináció szinte minden területen megmutatkozik, így a foglalkoztatás területén is jellemző. Egy hazai empirikus vizsgálat szerint a munkaadók nagy része nem alkalmaz roma származású munkaerőt még akkor sem, ha végzettségét tekintve megfelelne az elvárásoknak (Babusik, 2008). Ez is mutatja, hogy nem csupán az alacsony iskolázottság, szakképzettség hiánya a problémák forrása.

Kiútprogram***A program általános keretei***

A Kiútprogram kiemelt célja a társadalmi mobilitás és a roma integráció elősegítése volt. A program keretében szociális támogatással, pénzügyi szolgáltatásokkal, információátadással szertették volna biztosítani a roma származású mélyszegénységben élők önfoglalkoztatásra épülő egzisztenciális előrelépését, társadalmi helyzetük javulását. Célként fogalmazódott meg, hogy a programban résztvevők csoport alapú, fedezet nélküli mikro hitelek segítségével fenntartható vállalkozásokat hozzanak létre, amellyel be tudnak kapcsolódni a helyi gazdasági életbe is.

A Kiútprogram alapja a Bangladeszben működő, Muhammad Yunus közgazdász nevéhez fűződő Grameen-modell. Yunus 1976-ban indította kísérleti jelleggel mikrohitelzési programját: kisösszegű kölcsönökkel segítve a jövedelemtermelő képesség megteremtését a mélyszegénységben élőknek. A tapasztalatokra építve 1983-ban létrehozta a napjainkban is működő Grameen Bankot. A modell arra épül, hogy az érintettek a pénzügyi szolgáltatások, és alapvető információk révén saját erőforrásaikat is mozgósítva kitörhessenek a mélyszegénységből.

A program a terepmunkások adott településen való megjelenésével indul, akik a projekt iránt érdeklődőket keresnek a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokban. A hitelek mellett a siker alapfeltétele a bizalom, hiszen a program öt hitelt felvevő önkéntesekből álló csoport, akik a banki biztosítékot kölcsönös erkölcsi felelősségvállalással helyettesítik. A programba bekapcsolódóknak bízniuk kell önmagukban, abban, hogy a kitűzött célokat meg tudják valósítani. A vállalkozás saját ötlet alapján indul, a vállalkozási tevékenység egymástól független, a csoport tagjainak azonban jóvá kell hagyniuk egymás üzleti tervét. A mikrohitelket vállalkozások indítására kaphatják etnikai és vallási hovatartozástól függetlenül azok, akik meghatározott szegénységi szint alatt élnek. A szekvenciális hitelkihelyezés értelmében a tagok egymást követően kaphatnak hitelt, végül, ha a törlesztés megfelelő, akkor a csoportvezető is, akinek kiemelt szerepe van a folyamatban. Aki nem törleszt, az kiesik a csoportból, helyére új tag kerülhet. A hitelzési folyamat magasabb összegű hitelekkel folytatódhat, ha az első hitelt rendben visszafizették.

A modell kulcsszereplői a terepmunkások, akik helyben támogatják, segítik, ellenőrzik a program megvalósulását. Heti rendszerességgel, gyűléseken történik a problémák közös megbeszélése, az eredmények elismerése.

A Grammen-modell magyarországi adaptálásának lehetősége 2008-ban merült fel. A Polgár Alapítvány az Esélyekért hosszabb előkészítés, megvalósíthatósági tanulmány alapján a modellnek egy eltérő intézményi struktúrában való kipróbálást szorgalmazta, kiemelt szerepet szánva a programot segítő terepmunkásoknak.

A program gazdája, szakmai irányítója a magántulajdonosok által létrehozott Kiútprogram Közhasznú Nonprofit Zrt. Feladatai széleskörűen szolgálták a program megvalósítását, melyek közé tartozott az ügyfelek szervezése, oktatása, mentorálása, a vállalkozásfejlesztés, az üzleti tervek készítésének támogatása, a hitelezéssel kapcsolatos teendők teljes köre (hitelszerződések előkészítése, bírálata, benyújtása, szerződéskötés, stb.), valamint a kapcsolattartás a program érintettjeivel (bankok, munkaügyi központok, kormányzati és önkormányzati szervek). A programban közreműködő Raiffeisen Bank szolgáltatásait térítés nélkül nyújtotta, a hitelek értékvesztését a társadalmi felelősségvállalás keretében magára vállalta.

A Kiútprogram Nonprofit Zrt. fő részvényese, az EU szerződő partnere a Polgár Alapítvány az Esélyekért civil szervezet lett, ellátva a projektmenedzseri, hatáselemzési feladatokat is. Az Európai Unióval kötött szerződés értelmében a programban megfigyelőként részt vettek a Világbank és az UNDP szakemberei.

A nonprofit társaság finanszírozása, a megvalósíthatósági tanulmány elkészítése magántőkéből történt. A program egészének költségeit az EU Pan-European Coordination of Roma Integration Methods – Roma Inclusion: Self-employment and microcredit projektje biztosította (1.425 millió euro), melyet magánforrások és állami támogatások egészítettek ki.

A program hazai megvalósításának tapasztalatai

A kísérlet 2010. februárjában Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településeken, valamint a főváros egyik hátrányos helyzetű kerületében (a nyolcadik kerületben) kezdődött. A terepmunkások, képzésüket követően feltérképezték a kiválasztott település gazdasági, társadalmi környezetét, partnereket, kontaktszemélyeket kutattak fel. Fórumokon ismertették a program céljait, fontosabb elemeit, feltételrendszerét, majd az érdeklődőkkel személyesen is felvették a kapcsolatot.

Kérdőíves módszerrel feltárták, hogy az érdeklődő megfelel-e a szegénységi kritériumoknak (*egy fogyasztási egységre jutó háztartási jövedelem mediánjának 60%-a*), van-e a háztartásnak korábbi hitele, van-e akarat a vállalkozóvá váláshoz. A döntés – objektív és szubjektív szempontok alapján – a terepmunkás feladata volt, mely alapján 8-9 alkalmasnak ítélt személyből, úgynevezett elő-csoportok alakultak. Közösségépítő találkozók, további szűrési pontok (*esetleges adó és hiteltartozások lekérdezése, egyszerűsített vállalkozási terv beadása, ún. scoring card kitöltése és kiértékelése*) alapján alakult ki a potenciális ügyfelek köre. A vállalkozói tervek megvalósíthatóságáról a Hitelbírálati Bizottság döntött.

A terepmunkások közreműködésével az ügyfelek adott sablont követve elkészítették a végleges üzleti tervet, melyhez 13 hónapra számított cash flow tervet is mellékelni kellett. Az üzleti terv tartalmazta a hitelfelvétel célját (*a felvehető hitel maximális összege kb. 3400 euro*), a felhasználás bemutatását, a beruházásokra vonatkozó költségvetést, a tervezett vállalkozás piaci kapcsolatait, a potenciális partnerek körét és a kockázatelemzést. A végleges üzleti tervek elfogadása (CC) után a szakmai vezető, a Kiútprogram képviselői történt a csoportvizsga, mely egyúttal a csoport megalakulását is jelentette. A program során 60 elő-csoportból 44 alakult meg, ennek 50%-a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

Az ügyfelek elsőként az adminisztrációs feladatot végezték a terepmunkások segítségével, hiszen a bankkal csak bejegyzett egyéni vállalkozóként, illetve östermelőként köthették meg a szerződést. Vállalkozói számláikra került a hitel készpénz része, megtörtént a könyvelővel való kapcsolatfelvétel. Ezzel párhuzamosan elkészültek a vállalkozóvá válás támogatásához szükséges pályázati anyagok is. 138 ügyfél vett fel átlagosan félmillió forintnyi hitelösszeget, 80%-uk sikerrel pályázott a VVT támogatásra is.

A vállalkozások felépítése és fenntartása is komoly erőforrásokat igényelt. A terepmunkások közreműködésével megtörtént az egyszeri beruházási elemek, a készletek, a szükséges engedélyek beszerzése, s eközben a program résztvevői gyakorta szembesültek a romákkal szembeni előítéletekkel is, ezért a segítőkre fontos katalizátori szerep is hárult.

A vállalkozást elindítók közül 75-en lettek egyéni vállalkozók, zömében kereskedők, 63-an növénytermesztéssel, állattartással foglalkozó östermelők.

A program beindulását követően a terepmunkások hetente szedték be a törlesztő részleteket, melynek egy része képezte az ún. csoportalapot, mely kisebb likviditási problémák megoldását célozta. A hátralékok kezelésére egyedi megoldások születtek. Különösen az első félévet követő időszak bizonyult sokak számára nehéznek, többen elfáradta, alábbhagyott a lendület, megszűnt a vállalkozóvá válás támogatása. A könyvelő ingyenes biztosítása, a vállalkozó járulék megfizetése is csak az első év végéig segítette a program szereplőit, s a terepmunkások is folyamatosan vonultak ki a támogató szerepből.

A Kiútprogram helyi tapasztalatai

A Kiútprogram községünkben 2010 decemberében indult. A helyi csoportban öt kezdő vállalkozó (három férfi és két nő) kezdte meg nagy reményekkel, egymást támogatva a programot, közülük hárman vállalták az interjút. A beszélgetés során elsődlegesen az alábbi kérdésekre kerestem a válaszokat: hogyan kerültek a programba, milyennek ítélték a felkészítés folyamatát, tudtak-e azonosulni a célokkal, a működés során milyen tapasztalatokat szereztek, megfelelő volt-e a projekt során kapott szakmai és emberi támogatás, miben látják az eredménytelenség okát?

N. J-né negyven év körüli, roma származású nő. Miskolcon született, ott is végezte általános iskolai, majd szakiskola tanulmányait. Növénytermesztést tanult, de a 10 évfolyamot már nem fejezte be gyermeke születése okán. Kapcsolata gyermeke apjával hamar megromlott, új párjával költözött a községbe. Nagyobb lánya már családot alapított, kisebb gyermeke még általános iskolás.

Lakáskörülményeik rendezettek. A kis családi ház többször is megkapta a „Tiszta udvar, rendes ház” kitüntető címet, mely az ott élők szorgalmát dicséri.

Sem N. J-né, sem férje nem rendelkezett még hosszabb időtartamú, biztonságos jövőt előrevetítő munkával. Ennek okát elsősorban a munkanélküliség nagyarányú növekedésében, illetve az alacsony iskolai végzettségben, szakmai képzettség hiányában látják. N.J. férje nem fejezte be az általános iskolát sem. Jelenleg egy olyan felzárkóztató képzésben vesz részt a munkaügyi központ szervezésében, mely szakképzéssel zárul majd.

N. J-né jellemzően alkalmi munkákból, különböző munkanélküli ellátásokból, szociális támogatásokból, s a közmunkaprogram változatos formáiban való részvétellel biztosította, biztosítja a megélhetésüket. Dolgozott erdészetben, kertészetben, árvízvédelemben, takarítóként iskolában, szociális otthonban közmunkásként. Idényszerűen készített asztali díszeket, adventi koszorúkat, ruhaneműkkel üzletelt „feketén”. Alkalmazásban még sosem állt, a fenti okok mellett említi még a származása miatt egy-két esetben előfordult hátrányos megkülönböztetést.

Mindezen előzmények után igen kedvező lehetőségnek kínálkozott a „Kiútprogram”, melyről egy ismerősétől, a későbbi csoportvezetőtől hallott. Az első információk szerint a Raiffaisen Bank hitele segítségével vállalkozást lehetne indítani. Már régóta vártak valamilyen kitörési lehetőséget, így rövid gondolkodás után döntöttek, belevágnak.

Ezt követően megkereste őket a terepmunkás, csoportos összejövetelen ismertette az érdeklődőkkel, akik ekkor nyolcan voltak, a lehetőségeket, a program lebonyolításával kapcsolatos fontosabb tudnivalókat. Megtudták, hogy a projekt csoportalapú, legalább öt fő bizalomra épülő együttes munkájára, vállalkozására van szükségük a működőképességhez. Több alkalommal kaptak ezzel kapcsolatban képzést, melyeken az együttműködés mikéntje és fontossága, a vállalkozással kapcsolatos alapvető ismeretek kerültek középpontba. A résztvevők megtapasztalhatták, milyen nehézségekkel jár egy pénzügyi terv, a költségvetés elkészítése, milyen adminisztrációs feladatok, terhek hárulnak a vállalkozókra, hogyan és miként kell adót, egyéb járulékokat megfizetni, stb. A képzések, megbeszélések során a terepmunkás javaslatai és a résztvevők jóváhagyása alapján öt főre szűkült a csapat. Eldőlt, hogy ki milyen területen szeretne vállalkozásba kezdeni. A csoporttagok közül volt, aki kőműves végzettségére tekintettel építőipari vállalkozást tervezett, többen kereskedelemmel, ketten, így N.J-né is, östermelői elképzelésekkel indultak. A tervek bírálata során a terepmunkás azonban csak egy főnek javasolta az östermelői tevékenységet, ezért N.J-né a terepmunkás javaslatát elfogadva kereskedelmi vállalkozásba kezdett. Indulhatott a program, a terepmunkás segítségével készültek az előzetes tervek.

A résztvevők számára talán a legnagyobb kihívást a vállalkozás beindításához szükséges hivatali ügyintézés jelentette. Külső támogatás – terepmunkás, helyi önkormányzat – nélkül nem sikerült volna. Pedig a hitelfelvétel alapja a vállalkozói státusz megszerzése volt.

A „Kiútprogramban” meghatározottaknak megfelelően a csoport tagjai nem egyszerre léphettek a projektbe. A hosszas hivatali ügyintézés követően N.J-né elsők között vehette fel fedezet felmutatása nélkül a mikro-hitelt. A maximálisan igényelhető egymillió forintból 600.000 Ft-ot kért üzleti terve megvalósításához, melyet a ruházati kereskedelem indításakor az árukészlet beszerzésére, illetve a mobilitás biztosítása miatt használtautó vásárlásra fordított. *„2011. január 14-én felkaptuk a hitelt, elmentünk autót vásárolni. Ez szükséges volt, hogy mozgóárusként dolgozhassunk. Elmentünk árut beszerezni, megvásároltuk és mentünk piacolni.”*

Az első hetek tapasztalatai alapján látszott, a ruhák, cipők iránti kereslet alkalomszerű, esetleges. Az ebből befolyt jövedelem nem biztosítja a heti rendszerséggel fizetendő kölcsöntörlesztés összegét, így tevékenységüket és árukészletüket zöldség és gyümölcs kínálatával bővítették. *„Reggel fél négykor keltünk a párommal, indultunk a nagybanira. A friss árunak volt keletje. Nem helyben, egy szomszédos faluban árultunk minden nap. Nem volt szabadidőnk, de eleinte megérté. Fizettem a hitelt, heti húszezer forintot, a járulékot. Élünk belőle és egy keveset félre is tudtam tenni. Lett belőle a lányomnak bútor.”*

A program előrehaladtával, annak lényegéből fakadóan csökkent a terepmunkás támogatása. N.J-né szerint túl hamar és túl gyorsan. Talán lehetett egyéb, általuk nem ismert gond is, hiszen kevesebb, mint egy év elteltével új terepmunkás jelent meg a csoport tagjainál. Az ismerkedés, alkalmazkodás nem volt egyszerű, hiszen a csoportos tanulási folyamaton, a csapatépítésen már

rég túl voltak. A kimaradt csoportos tréningek, megbeszélések hiánya, a jelentkező problémák terhe nehezítette a kommunikációt. A program kimondottak a bizalomra épült, s ezt nehéz volt újra megteremteni, fenntartani.

N.J-né 2011 őszén megbetegedett. Többször kórházi kezelésre is szorult. Dolgozni nem tudott, párja egyedül nem vitte tovább a vállalkozást. A hitelt egy darabig megtakarításából törlesztette, a járulékfizetéssel végképp elmaradt. Szociálistámogatást vállalkozói státuszára tekintettel nem kaphatott. Helyzetük teljesen ellehetetlenül. A tiszta kis házban mindennaposá vált a hideg és az éhezés. 2012. januárjában megkereste az új terepmunkást, és felszámolta a vállalkozást. Ekkor tudta meg, hogy betegsége okán táppénzt is igénybe vehetett volna, s ez időre a járulékfizetés alól is kaphatott volna mentességet. De nem kapott, mert a lehetőségekről senki sem tájékoztatta. 110.000 forintnyi elmaradást halmozott fel, főképp járulékokból. Jelenleg közmunkaprogramban dolgozik. A hiteltörlesztéssel ugyan adós maradt, de annak egy részét fedezte a „közös kassza”, melybe minden csoporttag havonta fizetett egy kisebb összeget „baj esetére”. A járuléktartozás utolsó részletét egy hónapja vonták le keresetéből. A kezdeti lelkesedésnek, lendületnek nyoma sincs. Helyébe a csalódottság, a magára hagyatottság érzése lépett. N.J-né úgy gondolja, ha hosszabb ideig kapnak intenzív segítséget, ha folyamatos a képzés, a tanulás, nagyobb az odafigyelés, még ma is vállalkozó.

A csoport legidősebb tagja H.D. volt. Korábban hosszabb ideig dolgozott a helyi termelőszövetkezetben állatok mellett. A program indulásakor közmunkából, szociális ellátásokról, alkalmi munkából élt, felesége rokkantnyugdíjas. Szükszavúan nyilatkozik. A program indulását örömmel fogadta, s hálás volt, hogy az érdeklődők közül ő is bekerült a kiválasztottak közé. Büszkén meséli, hogy a képzés során a legszorgalmasabbnak bizonyult. Vállalkozási ismereteket, számlakitöltést tanultak. S megtanulták azt is, hogy felelősséggel tartoznak egymásért. Vállalkozásának profilját az állattenyésztésben szerzett sokéves tapasztalat határozta meg. *„Tojótyúkokkal szerettem volna foglalkozni őstermelőként. Kiszámoltam, hogy az ólakhoz, az állatok beszerzéséhez, a táphoz 400.000 Ft körüli összegre lenne szükség.”* Terve zöld utat kapott. Félévnyi várakozás következett, hiszen a csoport tagjai nem egyszerre kapták a hitelt. Ahhoz, hogy H.D. is indulhasson, társainak már teljesítenie kellett. De ezek a hetek sem teltek dologtalanul. Bontott téglából saját kezűleg készültek az ólak, a befejezés viszont csak a hitelfelvételt követően vált valóra. H.D. ekkor szembesült egy jelentős problémával: a tojóállomány megrendelése, a beindulás nem ment egyik napról a másikra. A hiteltörlesztést az első héten kezdeni kellett, mely bizony nagy nehézségekbe ütközött. Vett időközben egy anyakocát, mely 13 kismalacot ellett, az értékesítés azonban nem volt problémamentes. Ma üresen állnak az ólak. Vállalkozását megszüntette. Járulékkal nem, de a hiteltörlesztéssel jócskán elmaradt. Rossz vállalkozásba kezdett – gondolja. Az állattenyésztés sikere egy hosszabb időszak eredménye lehet, ha később kell kezdenie a visszafizetést, lehet, hogy jobban tud gazdálkodni. Nem hibáztat senkit, sajnálja az elszalasztott lehetőséget.

A projektben csoportvezetőként vett részt B.S-né. Negyvenes éveinek elején járó 7 gyermekes magyar édesanya, férje roma származású, ún. vegyes házasságban élnek. Lakás és életkörülményeik szerények, de rendezettek. A férj többnyire közmunkából, alkalmi munkából szerzett jövedelmét a gyermekek után járó támogatások (családi pótlék, Gyes) egészítették ki. B.S. elvégezte az általános iskola nyolc osztályát, munkaviszonya még sosem volt, a gyermeknevelés, a háztartás ellátása töltötte ki idejét. Ismerősöktől értesült a Kiútprogram nyújtotta lehetőségekről, s rövid utánajárást követően már szervezte is a helyi csoportot. Régóta dédelgetett álmát látta megvalósulni: egy kis élelmiszerboltot szeretett volna nyitni. A férje, gyermekei biztatták, s segítettek a tanulással töltött hetek alatt. A tervek szerint a családi házukhoz épített melléképületben tervezte vállalkozását. Az üzleti terv jóváhagyását követően hosszú idő telt el a megvalósításig, csoportvezetőként csak utolsó lehetett a hitelfelvevők sorában. Elmondása szerint bár bízott a többiekben, mégis nagy izgalommal élte meg az első hónapokat. Figyelemmel kísérte, segítette az előbb indulók munkáját.

2011 szeptemberében nyílt meg a kis ABC, de nem az eredetileg tervezett helyen, hanem egy a lakásuktól távol eső, korábban is élelmiszerboltként funkcionáló helyiségben, melyet a felvett hitel terhére béreltek (nem roma környezetben). Ennek okát B.S-né azzal magyarázta, hogy csak így látta biztosítottnak a folyamatos forgalmat, mely a heti törlesztéshez elengedhetetlen volt. A romák közt jellemzően a különféle kifizetésekhez kapcsolódóan van csak forgalom, így újra átgondolták, s módosították az eredeti terveket. Az üzlet beindult, elsősorban az alapvető élelmiszerek iránt mutatkozott kereslet, a boltot nagyobb részt a mélyszegénységből élők látogatták. A forgalom szerény mértékben, de folyamatosan nőtt, a nyitvatartási időre tekintettel alkalmazottat is foglalkoztatott. Sem a hiteltörlesztés, sem a járulékok megfizetése, az alkalmazottal járó költségek nem jelentettek gondot. Hamar sor került azonban az első, ahogyan ők nevezik halasztott fizetésre, vagyis az áru ellenértékét nem a vásárláskor, hanem fizetéskor, családi pótlékból, egyéb szociális támogatásokból utólag fizették. B.S-né szerint pont annyit, mint amennyibe az áru került. Az irigyek azonban, ahogy ő fogalmazott, feljelentették. *„Egy hajnalon kommandósok törtek ránk, s a gyerekek szeme láttára bilincsben hurcoltak el. A rendőrségen rosszul lettem, háromszor estem össze, senkinek nem kívánom, hogy mindezt átélje.”* A vád uzsorázás volt. Előzetes letartóztatásra nem került sor, az eljárás még tart. A történetek nagyon megviselték, azóta is beteg. Hosszú ideig volt táppénzen, a csoporttártól tudta, hogy erre van lehetőség. Vállalkozását jelenleg szünetelteti, bár a program honlapján a mai napig, mint sikeres vállalkozó szerepel. A bolthelyiséget más bérlő, kevés lehetőséget lát a folytatásra.

A programban résztvevő két másik vállalkozó sem járt sikerrel. Sem a műszaki cikkekkel való kereskedelem, sem az építőipari munkák nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A válság éve mikro szinten is éreztették hatásukat, leghamarabb ők távoztak a projektből. Az öt vállalkozó egyike sem fizette vissza a kölcsön teljes összegét (*a program záró tanulmányában megfogalmazottak szerint a visszafizetésnél fontosabb szempont volt a működés fenntartása*) (Molnár 2012) járulékokkal egyikük jelentősen elmaradt. A program rövid időre – főként a kereskedelemmel foglalkozó vállalkozók esetében – biztosította a megélhetést, de igazi perspektívát nem jelentett. A helyi tapasztalatokat összegezve elmondható, hogy a kezdeményezés kudarcba fulladt. A roma foglalkoztatás bővítésének külföldről átvett ötlete bármennyire kiváló is, a hazai, helyi viszonyok számos buktatót rejtettek magukban. Egyik legnagyobb problémának a kiválasztási folyamat tisztázatlanságát látom. Az interjúk alapján nem derült ki pontosan, hogy miért pont itt, és miért épp ezekkel a személyekkel indult a program. A terepmunka folyamatának kezdeti lépéseiről a résztvevőknek nem voltak ismereteik, a program céljait bemutató közös fórumokról egyikőjük sem számolt be. A véletlenszerűnek tűnő kiválasztásból fakadó hibákra a programgazdák már korán felfigyeltek, ezért az első néhány hónap tapasztalatai alapján mind a célcsoport kiválasztásának mechanizmusát, mind a működtetést módosították. Nagyobb hangsúlyt fektettek a személyiségekre, az előzetes hiteltörténetre, a család támogató szerepére.

További kockázat jelentettek a képzéssel kapcsolatos problémák. A programban résztvevők előzetes tudása rendkívüli módon eltért egymástól, s nem rendelkeztek előzetes ismeretekkel a vállalkozásindítással, működtetéssel kapcsolatos területeken. Az interjúk során szinte valamennyien említették, hogy megtanultak számlát kitölteni, de további ismeretekről nem tettek említést. A programban például követelményként szerepet üzleti terv készítése, mely az alábbi elemeket tartalmazza: hitel felvételének célja, a hitel felhasználásának részletes bemutatása, a tervezett beruházásokra vonatkozó költségvetés, a tervezett vállalkozás piaci kapcsolatai, a lehetséges partnerek, kockázatelemzés, a jövőbeli kilátások elemzése. A tervet a terepmunkás készítette el az ügyféllel ugyan megbeszélve, de annak részleteit, jelentőségét nehezen értették. A szükséges engedélyek beszerzése is segítséggel történt. A program működésének alapjául szolgáló bizalomépítés és felelősségvállalás hangsúlyozása bizonyára megfelelő volt, hiszen erre a beszélgetések alatt mindenki kitért. A bevezető képzést nem követte további kompetencia-bővítés, ismeretszerzés, s az ily módon megszerezett tudás kevésnek bizonyult (Izd. táppénzzel kapcsolatos ismeretek hiánya, áruhitelezésből fakadó súlyos problémák, stb.).

Újabb sarokpont a döntés, az elképzelések realizálása. Bár az üzleti tervek a terepmunkás támogatásával készültek, s többlépcsős folyamat végén történt az engedélyezés, mégis számos kérdés merült fel ezzel kapcsolatban, melyekre az interjúalanyok sem ismerték a választ. Az engedélyezés folyamatában mennyire vették figyelembe a helyi igényeket, körülményeket? Van-e realitása, van-e piaca az egyszerre induló kereskedelmi vállalkozásoknak? Östermelői programok esetében megvalósítható-e az azonnali, heti rendszerességű törlesztés, ki és hogyan értékesíti majd a megtermelt javakat?

A Polgár Alapítvány által indított kezdeményezés megvalósíthatósági tanulmányában külön kitértek arra, hogy a program adaptációja során, tekintettel az eltérő körülményekre az intézményi struktúrában hangsúlyosabban kell megjelenniük a terepmunkásoknak. Az interjúk alapján ez a kiemelt szerep nem valósult meg teljes körűen. A kezdeti támogatás, mely bizonyos esetekben a résztvevők helyetti gondolkodást, cselekvést is jelentette, túl hamar és túl gyorsan csökkent, a kezdő vállalkozók úgy érezték egy idő után, hogy magukra maradtak. Esetünkben a terepmunkás változása is nehezítette a folyamatot. A program célmeghatározásában szerepelt, hogy a terepmunkásnak különösen figyelnie kell a kritikus pontokon (pl.: fél év elteltével, ha az ügyfél elbizonytalanodik és elfárad), s fokozott támogatással kell átlendíteni az ügyfeleket a holtponthoz. A vizsgált esetekben ezt a momentumot nem sikerült beazonosítani.

A kísérlet alapvető kérdése az volt, hogy adaptálható-e a Grameen-modell a közép-és kelet-európai országok mélyszegénységben élő, különösen roma népességére. A helyi tapasztalatokra épülő válasz, összecsengve az országos tapasztalatokkal az, hogy az adott formában biztosan nem. Bár vannak a programnak sikerei is (s nehéz meghatározni, hogy számszerűségében mit is tekintünk itt sikernek, hiszen egy ember boldogulása is előrelépés). A szomszédos közösségben jelenleg is működik egy ún. mozgóbolt. Tulajdonosa korábban is kereskedelemmel foglalkozott, a program indulása előtt több éves tapasztalattal rendelkezett. Viszonylag alacsonyabb összegű hittel (250.000 Ft) indult, melyet már sikerült törlesztenie. Sikerének titkát abban látja, hogy próbál mind teljesebb mértékben alkalmazkodni a vevők igényeihez, mind árukészletet, mind az árakat, mind a nyitva tartást tekintve. Biztos megélhetésben, kis nyereségben gondolkodik, csatládja mindenben támogatja.

A program értékelése

Több elemző véleménye, s a program három éves tapasztalata szerint kockázatos és drága volt a Kiútprogram, s magában hordozta a sikertelenség kockázatát, ezért szüntette meg annak támogatását a jelenlegi kormányzat. Ahogy azt a helyi tapasztalatok is alátámasztják a program előkészítése nem volt megfelelő. Az egy hetes pénzügyi és vállalkozói felkészítések – a kompetenciahiányokkal küzdő résztvevőkre tekintettel – nem lehettek eredményesek.

A záró tanulmányban megfogalmazottak szerint a program monitorozása és hatásvizsgálata a Világbank és az UNDP szakembereivel közösen történt. Az online adatbázisok feltöltése, a kérdőívek kitöltése a terepmunkásokat érintette, az említett külső szakértők megállapításait a dokumentum nem részletezi. Kevés információ látott napvilágot például arról, hogy a vállalkozások körül, hány volt nyereséges, hány működött még a hitel lezárását követő legalább egy évben.

Reflektálva a záró tanulmányban megfogalmazott következtetésekre, üzenetekre az alábbiakban összegezhetjük a program tanulságait. A szegénységben élő romák által létrehozott új helyi vállalkozások az első év után nem tudtak fennmaradni a program segítségével; az ügyfelek vissza akarták fizetni a hitelt, de nem tudták. A helyi példa is alátámasztja, hogy az intenzív, tartós terepmunkási jelenlét nélkül nincs értelme egy ilyen jellegű programba belefogni. Általános tapasztalatként megerősíthető, hogy szociális mikro-hitel programot csak akkor érdemes elindítani, ha a szabályozási környezet kiszámítható és a kezdő vállalkozók közterhei viszonylag mérsékeltek.

A Kiútprogram társadalmi haszna a projekt korlátozott időtartama miatt nehezen ítélni meg. A társadalmi mobilitást, a romák munkaerő-piaci reintegrációját célzó program úgy tűnik, csak kísérlet marad. A tapasztalatok összegzése, átgondolása, a szükséges programelemek módosítása után talán életképessé válhatna.

Romák a közfoglalkoztatásban

A munkanélküliség a közfoglalkoztatás kérdését kulcsfontosságúvá tette, szükségszerűen nőtt meg az állami szerepvállalás jelentősége e területen is. A megváltozott szabályozás, a közfoglalkoztatottak és közfoglalkoztatók bővülő köre, száma napjainkban új célokat, nézőpontokat állított a figyelem középpontjába, új kérdéseket és válaszokat indukál. A lehetőségek gyakorta a helyi megvalósításban, megvalósulásban tükröződnek. Hol sikeresen, hol kevésbé jól, de mindenképpen remélve, hogy a tapasztalatok a rendszer optimalizálását célozzák majd.

A közfoglalkoztatásról általában

A közfoglalkoztatás a jelenleg érvényes törvényi szabályozás szerint olyan munkára létesíthető jogviszony, mely törvény által előírt állami, illetve önkormányzati kötelező vagy önként vállalt feladat. Közösségi célok megvalósítására is irányulhat, melyek többek közt lehetnek egészség-megőrzési, szociális, nevelési, kulturális, környezetvédelmi, közrendi, ár- és belvízvédelmi célú, közforgalmi utak fenntartásához és üzemeltetéséhez kapcsolódó feladatok.¹ A munkaviszony egy olyan speciális formája, melynek kiemelt célja, hogy a közfoglalkoztatott sikeresen vissza-, illetve bekerüljön az elsődleges munkaerő-piacra. A közfoglalkoztatás átmeneti munkalehetőséget biztosít azok számára, akiknek az önálló álláskeresése hosszú ideig eredménytelen.

A közfoglalkoztatás lehetőséget teremt a halmozottan hátrányban lévő, foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülő, illetve álláskeresői vagy szociális ellátásra nem jogosult álláskereső, többek közt a megváltozott munkaképességűek és a roma nemzetiségű álláskereső átmeneti jellegű, határozott időtartamú foglalkoztatására (NFSZ, 2014).

A rendszerváltást követően folyamatosan jelen van a közfoglalkoztatás Magyarországon, bár a megnevezés többször is változott. Volt, amikor többféle program működött párhuzamosan, lehetőségeket kínálva az elsődleges munkaerőpiacról kiszorultak számára.

Napjainkban a Nemzeti Közfoglalkoztatási Program és a Magyar Munka Terv ad e téren útmutatást. A program lényege, hogy egységes rendszerben, azonos forrásból, azonos prioritásokon alapuló szabályozás alapján nyújt pályázati támogatást új munkahelyek létrehozásához.

A hatályos szabályozás részleteit a 2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról szóló jogszabály rögzíti.

A közfoglalkoztatás átalakítását követően 2011. január 1-jétől megszűnt a közmunkaprogram, a közcélú munka és a közhasznú munkavégzés, melyeket az egységes közfoglalkoztatás rendszere váltott fel. Szeptembertől már megkezdődtek az új közfoglalkoztatási programok, majd 2012. január 1-jével elindult a közfoglalkoztatás új, teljes rendszere.

A Kormány programjában jelezte, hogy elsődleges cél a foglalkoztatás bővítése, a munkahelyteremtés, hogy a munkaképes, dolgozni akaró személyek munkát kapjanak, így biztosítsák saját maguk és családjuk megélhetését.

¹ 2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról

A Start-munka segít a tartósan munkanélküliek, szakképzettség nélküliek és megváltozott munkaképességűek számára visszatérni a munka világába, hogy a segélyek helyett a munkavégzésből származó jövedelem legyen a meghatározó. További célként fogalmazták meg, hogy a közmunkába bevontak a később az elsődleges munkaerő-piacon, a versenyszférában tudjanak elhelyezkedni. A Start-közmunkaprogram ehhez csak az első lépés.

Fontos kiemelni, hogy a közmunka tulajdonképpen nem cél, hanem eszköz a foglalkoztatás bővítésére. A Start-munka keretében hasznos, értékteremtő munkavégzést idealizálnak, ami a közösség érdeke is. Befogadó szektorokat áttekintve kiemelt szerepet vállalhat a mezőgazdaság, a növénytermesztés és állattenyésztés, de akár az építőipar is.

A Start-munka nem gátolja az egyéni álláskeresőt, nem von el munkaerőt a vállalkozások elől. A segély visszaszorítása érdekében, illetve a munkára ösztönzés miatt a közmunkáért járó bér magasabb, mint a szociális juttatás, ugyanakkor, hogy támogassa a versenyszférába való visszatérést, alacsonyabb lesz, mint a mindenkori minimálbér. Képzés és oktatás is megvalósul a Start-munka program alatt, ami szintén a későbbi elhelyezkedést könnyíti meg. (TKKI 2013)

A közfoglalkoztatást az államhoz valamilyen módon kapcsolódó szervek, a közfoglalkoztatók végeztetik, melyek közül a legfontosabb szereplők hagyományosan és jelenleg is az önkormányzatok, a vízügyi igazgatóságok, nemzeti parkok, de fontos szereplő lehet akár a MÁV is.

A közfoglalkoztatók csak bizonyos állami és közösségi feladatokat végeztethetnek el a közfoglalkoztatottakkal, akiknek a következő kritériumoknak kell, hogy megfeleljenek: munkaügyi kirendeltségen regisztrált álláskereső, foglalkoztatást helyettesítő támogatásban, illetve álláskeresői vagy szociális ellátásra nem jogosult álláskereső, valamint a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól szóló törvény szerinti rehabilitációs ellátásban részesülő személyek.

A közfoglalkoztatási programok rövid, illetve hosszú távon (4-12 hónap), s változó munkaidőben (4, 6, illetve 8 óra) biztosítják a foglalkoztatást, melyekhez az állam mind a bérköltségek, mind a közvetlen és szervezési költségek tekintetében hozzájárulást biztosít. A közfoglalkoztatottak minden pozícióban egy erősen nyomott bért tudnak megszerezni, például a végzettség nélküli munkakörben heti 40 órában dolgozó közfoglalkoztatottak bruttó 75.500 forint jövedelemre számíthatnak. Egyebekben is alacsonyabb a dolgozók védelme ebben a rendszerben a Munka Törvénykönyvéhez képest. A szerződés itt mindig határozott időre jön létre, a dolgozó nem léphet vissza attól a munkától, amit neki szántak, a szabadság mértéke egységesen évi 20 nap. Előnyt jelenthet, hogy bizonyos programokban a végzett munkához képzések is kapcsolódnak, így segítve az elsődleges munkaerő-piacra való visszajutást. (Szabó 2013)

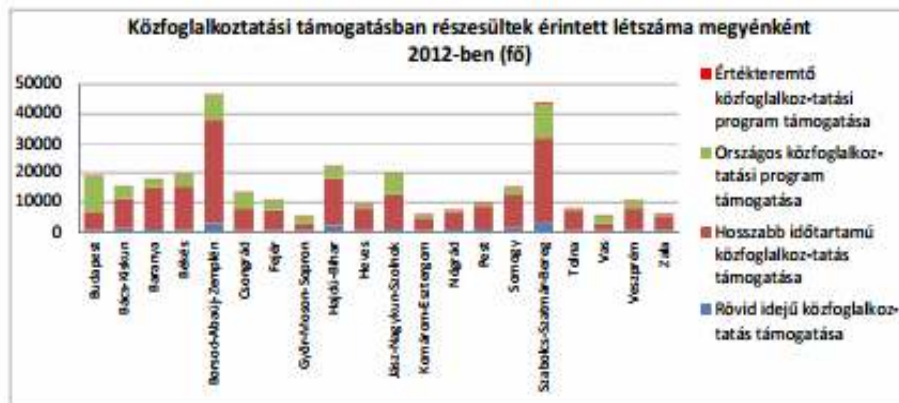
A közfoglalkoztatás tehát elméleti megközelítésben egy részletesen szabályozott, sokszínű lehetőséget biztosító, helyi viszonyokra, egyéni különbségekre is válaszokat kínáló rendszer, melynek működőképessége a mindennapok gyakorlatában realizálódik.

A közfoglalkoztatás, vagy ahogyan a közbeszédben legtöbbször hallhatjuk, a közmunka sokak szerint pusztán szükséges rossz. Ezt a környezetemben közel harminc embernek feltett kérdésemre adott válaszok támasztják alá. Legtöbbször a képzetlen, munkanélküli, döntően roma származású a munkaerőpiacról kiszorult aktív korúak foglalkoztatásával azonosítják, gyakran lekicsinylően említik, nem teljes értékű munkavégzésnek tekintik.

Azokkal a válaszadókkal, akik közvetlenül nem érintettek a kérdésben a felszínes tapasztalat mondatja ezt. Azok pedig, akik közfoglalkoztatottként éltek mindennapjaikat kiszámíthatóbb, biztos jövőképet nyújtó lehetőségekre vágnak/várnak. Üdítő kivételként egy pedagógus véleményét emelném ki, akinek a közmunka szó kapcsán a közösség érdekében, önkéntesen díjazás nélkül végzett tevékenység jutott elsőként eszébe.

Romák részvétele a közfoglalkoztatási programokban

A roma munkavállalóknak, mint az előző fejezetekből is kitűnt, halmozott hátránnyal indulnak a munkaerőpiacon. Az alacsony iskolázottság, a diszkrimináció, a földrajzi különbségekből adódó hátrányok megyénként sokszorozódnak. A magas munkanélküliségi ráta, a fokozódó szociális problémák szükségszerűvé tették a széleskörű megoldáskeresést. A közfoglalkoztatási támogatásban részesülők és az álláskereső megoszlása 2012-es adatok szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legmagasabb, 15, illetve 12 %, számuk megközelíti az ötvenezret. Becslések szerint közöttük jelentős nagyságrendet képviselt a roma populáció.

1. ábra: Közfoglalkoztatottak létszáma

Forrás: NFSZ, 2014

Nem véletlen tehát, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Államigazgatási Kollégium „A hátrányos helyzetben élők társadalmi felzárkóztatását, mobilitását elősegítő” szakbizottságot hozott létre, melyben kiemelt terület a munkaügy, a foglalkoztatás. A részletes helyzetelemzésre épülő stratégia a foglalkoztatás területén célként fogalmazta meg a halmozottan hátrányos helyzetben élők foglalkoztatási mutatóinak növelését, a közfoglalkoztatás munkapiachoz visszavezető jellegének erősítését, valamint azt, hogy az aktivitásokat a több éve munkanélküli, alacsony iskolai végzettségű, több munkanélküliből álló családok felé kell fókuszálni.

Különösen fontos lenne az agglomerációban élők megsegítése. A Miskolc környéki települések egy részében folyamatosan nő a roma lakosság, s ezzel párhuzamosan az állami támogatásra szoruló aránya, fokozódó gondot jelent a foglalkoztatás. Sok esetben az egyedüli foglalkoztatóként megjelenő önkormányzat nem képes egyedül megoldani a problémát, ezért jó megoldásnak ígérkezik a közfoglalkoztatás új rendszere.

A helyi roma közösség aktív korú tagjai körében egy korábbi kérdőíves felmérésben a válaszadók 56%-a nyilatkozta, hogy rendelkezik az adott időszakban (2013. őszi) munkával, de ebből kevesebb, mint 10% azok aránya, akik nem a közfoglalkoztatás rendszeréből származó jövedelemmel rendelkeznek. Ez a példa is jól mutatja, hogy a közfoglalkoztatást a többség teljes értékű munkának tekinti ideiglenes volta ellenére is.

A felmérésben résztvevők döntő többsége úgy ítélte meg, hogy a romák foglalkoztatási helyzete javuló tendenciát mutat az utóbbi években. Ennek mértékét azonban igen nehéz megítélni, s fontos hozzátenni, hogy a bővülés a közfoglalkoztatásra vonatkoztatható. A vélemények szerint különösen a nők aránya növekedett a másodlagos-munkaerőpiacon, a családi összjövedelmének növelése tereli a családanyákat a munka világába. Nőtt a fiatalok létszáma is, mely a demográfiai változásokkal magyarázható: a roma populáció össznépességen belüli arányának fokozatos eltolódását mutatja. (G.Fekete 2008)

Az utóbbi években az önkormányzati munkaerőpiacra kerültek be legnagyobb valószínűséggel a roma és nem roma munkanélküliek. Vannak akik, úgy gondolják, hogy a romáknak ez

az egyedüli esély arra, hogy foglalkoztatottak legyenek. Iskolai végzettség hiányában számukra döntően közterület-takarítási, karbantartási munkát kínálnak, intézményekhez jellemzően a magasabb iskolai végzettség okán a nem roma munkanélküliek kerülnek. Problémaként az érintettek nem ezt említik. Az időszakosság, a bizonytalanság az, amely gátolja helyzetük stabilizálását.

Legnagyobb helyi közfoglalkoztatónak az új rendszerben is az önkormányzat számít, de az egyházak, civil szervezetek is bekapcsolódnak a leghátrányosabb helyzetűek rövid időtartamú közfoglalkoztatásba.

A helyiek számára is elérhetőek az országos közfoglalkoztatási programok, melyek keretében valósulhat meg az ár- és belvízvédelem, a közutak, vasutak, az állami erdőterületek mellett újabb területként a megújuló energiaforrásokhoz, és az energiatakarékossághoz kapcsolódó közfoglalkoztatás is.

A bérpótló juttatásban részesülőknél nyújthatna legfeljebb nyolc hónapnyi lehetőséget a vállalkozásoknál történő foglalkoztatás, melynek feltétele, hogy a támogatási időszak felére támogatás nélkül is tovább köteles foglalkoztatni a munkáltató az érintett személyt. Jelenleg helyben sajnos nincs példa.

Sok helybeli munkanélkülinek, döntően romáknak nyújtott jövedelemszerzési lehetőséget a téli közfoglalkoztatás.

A téli közfoglalkoztatás helyi tapasztalatai

A 1704/2013. (X.8.) Kormány határozat alapján a nemzetgazdasági miniszter a Türr István Képző és Kutató Intézetet jelölte ki a téli közfoglalkoztatás keretében megvalósítandó alapkompétencia-fejlesztő képzések lebonyolítására. A 2013 decemberétől 2014. április végéig tartó alapkompétencia-fejlesztés országosan közel 50000 fő bevonásával valósult meg. A leghátrányosabb helyzetű álláskeresőknél szervezett alapkompétencia-fejlesztés mellett az időközben jelentkező igényekre hivatkozással december végétől további képzési programok indultak a téli közfoglalkoztatás keretén belül.

A téli közfoglalkoztatásba vontak négy képzési program közül választhattak. Az alapkompétencia-fejlesztés az elemi ismeretek, készségek és szociális kompetenciák sikeres munkaerőpiaci reintegrációhoz, a szakképzésbe való bekapcsolódáshoz szükséges elsajátíttatását, begyakorlását célozta, a kompetenciafejlesztés középiskolát végzett hallgatók számára szerveződött. Felzárkóztató képzésben a hat, illetve hét osztályt végzett közmunkaprogramba bevont hallgatók vehettek részt.

A fenti képzési formák közül helyben csak az alapkompétencia-fejlesztés valósult meg, annak ellenére, hogy a programba bevont munkanélküliek között az előképzettségben jelentős különbségek mutatkoztak.

A képzéshez az infrastrukturális feltételeket a helyi önkormányzat a közösségi, illetve a kisebbségi házban biztosította, a pedagógusok a TKKI-val megbízási szerződést kötöttek a feladatellátásra.

A 438 órás alapkompétencia-fejlesztés a célok tükrében azoknak a leghátrányosabb helyzetű munkavállalóknak szerveződött, akik egyáltalán nem, vagy csak részben rendelkeznek az általános iskola elvégzéséhez szükséges alapkompétenciákkal és készségekkel. A képzés tananyag-egységei a következők voltak: Ráhangoló/motiváló tréning; Kulcskompetenciák fejlesztése: Írás-olvasás; Számolás; Tanulástechnikai tréning; Életvitel; Mentálhigiéné tréning.

A helyben szervezett alapkompétencia-fejlesztésben két csoportban közel ötven fő vett részt, köztük nagyobb arányban voltak roma származásúak. A képzésben oktatóként, illetve közfoglalkoztatottként résztvevők interjú formájában megismert tapasztalatai az alábbiakban összegezhetők.

A program indulásakor mind a pedagógusok, mind a képzésbe vontak kevés információval rendelkeztek, igen rövid időt szánhattak a felkészülésre. A képzéseket egy rövid, előzetes szint-

felmérő előzte meg, mely elméletileg arra szolgált, hogy a TKKI képzésszervezői és a pedagógusok minél homogénebb tudásszintű képzési csoportokat alakíthassanak ki. A gyakorlat ezt helyben mindenképpen megcáfolta, az előzetes tudásszint figyelmen kívül hagyásával, a megkérdezettek számára nem ismert szisztéma szerint történt a csoportba sorolás. Így, mindkét alapkompétencia-fejlesztő csoport igen vegyes képességeloszlást mutatott. Az iskolai végzettségekben, alapkompétenciákban mutatkozó különbségek markánsak voltak, a csoportokban általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők, frissen végzett szakiskolások és érettségizettek egyaránt ültek. A képességbeli hiányosságok elsősorban a romák körében mutatkoztak, párhuzamban alacsony iskolai végzettségükkel. A magasabb végzettséggel rendelkezők közt a romák, nem romák aránya kiegyenlítettebb volt. A csoportösszetétel nem és kor szerint is heterogén képet mutatott, az épp csak az iskolapadból nemrég kikerült fiatalok mellett szép számmal képviseltette magát az aktív korosztály, egészen a nyugdíjas korig. A résztvevők nagyobb része a leghátrányosabb helyzetű célcsoportból került ki, sokuk több éve munkanélküli vagy soha nem tudott munkába állni.

A kialakult képzési csoportokon belül került sor arra a kompetencia-mérésre, melyből a képzésbe vontak belépő kompetenciaszintjét mérték, s mely alapján a pedagógusok konkrét képet kaphattak a saját tanulócsoporthjukról. A mérés országosan megannyi vitát, gyakran indulatot váltott ki, sokan bírálták, vagy álltak ki mellette. Mindenképpen jogosan fogalmazódott meg helyben is az a kérdés, hogy az iskolai végzettségeket figyelmen kívül hagyó csoportbesorolás mellett indokolt volt-e a mérés?

A csoportba sorolás esetlegességét erősíti egy testvérpár példája. Mindketten szakiskola végzettséggel rendelkeznek, s jelenleg levelező tagozaton, felnőttképzés keretében érettségi vizsgára készülnek. Egyikük az alapkompétencia-fejlesztő csoportba, másikuk a mezőgazdasági ismereteket tanuló csoportba került.

A képzési programban részt vevő pedagógusok közül hárman foglalták össze röviden tapasztalataikat. Közülük egy pedagógusnak voltak korábbi tapasztalatai elsősorban romákat érintő felnőttoktatásban. Ketten írás, olvasás, számolás területén kulcskompetencia-fejlesztést, egyikük a hétkezdő ún. ráhangoló, motiváló tréninget vezette. Ennek keretében az irányított beszélgetések rendszeres alkalmat teremtettek a tapasztalatok, problémák megbeszélésre, s a központi tematikán túl megjelenhettek a helyi környezettel, honismerettel kapcsolatos témák is.

A fejlesztő foglalkozások során a kommunikációs készség, a szövegértés fejlesztése, a matematikai alpműveletek gyakorlása került előtérbe.

A pedagógusok beszámolója szerint a tanulási motiváció leginkább a 30 fölötti korosztály esetében volt megfelelő, melyet gyakran erősített a visszaemlékezés öröme, a különböző didaktikai játékokban való aktív részvétel. Ahogyan a gyermekeknek, a felnőtteknek is nagy örömet okoz a dicséret, a pedagógusok felé tisztelettel fordultak. Sok visszajelzés érkezett az iskolában azoktól a gyermekektől is, akiknek szülei részesei voltak a képzésnek. Gyakran és szívesen segítettek otthon a felnőtteknek: „Apukám is ezt tanulja az iskolában, nem ment neki, de én elmagyaráztam!” – mondta büszkén egyikük.

A megszerzett tudás, az átismételt tananyagok mellett a pedagógusok kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a közösségben való együttműködés, a társak pozitív példája, a rendszeresség, kötelességtudat fejlődésének is, valamint annak, hogy a résztvevők példát mutatnak gyermekeik számára, emelve ezzel a tanulás presztízsét.

Ami mindkét csoportban a legnagyobb gondot okozta, az a képességbeli, tudásbeli különbségek jelentős szóródása. „Fel kellett volna mérni, ki milyen szinten áll, és annak megfelelő módon kialakítani a csoportokat” – mondta az egyik pedagógus, megerősítve az információhiánnyal kapcsolatos előfeltevésemet. Csoportjában a differenciált tankönyvvel sem lehetett maradéktalanul biztosítani az egyéni haladási ütemet, hiszen az egy-két osztály végzettek és az érettségizettek között hatalmas volt a különbség. Aki nem tudott sem írni sem olvasni, mert a csoportban ilyen is akadt, a könyvben egyáltalán nem tudott dolgozni.

Egy-két esetben gondot okozott a magatartás. Különösen a fiatalok közt voltak többen is, akik csak kényszerűségből, a pénz miatt vettek részt a programban, s ezt gyakorta kinyilvánították. A fizetési napokon néhány kivételtől eltekintve nem voltak hajlandóak dolgozni, csak telefonáltak, hogy hány órakeret fizetnek. Szintén gondot jelentett a hiányzás, ezzel párhuzamban a kibúvók keresése, a kérekedések. Voltak, akik az említett okok miatt a programból való kizárás határára kerültek. A képzésbe vontak végül is teljes létszámmal zárták a programot, amely a kezdéshez hasonlóan az egyik oktató megfogalmazása szerint „nagyon kurtán, furcsán ért véget”.

A szervező TKKI részéről a folyamat mentorálása pusztán az adminisztrációra szűkölt, az ellenőrzések kevésbé voltak hatékonyak.

Összességében mindannyian pozitívan élték meg, s értékelték az oktatással töltött négy és fél hónapot. A felmerült problémák nem kötődtek kifejezetten a roma, nem roma kérdéshez, s a közös munka sem okozott gondot egyik csoport számára sem. Az alapkompentencia-fejlesztő csoportokban a képzettebbek a pedagógus segítőként támogatták a lassabban haladókat.

Egyöntetű véleményük az volt, hogy egy átgondoltabb tervezőmunkával, csoportszervezéssel, megfelelőbb információáramlással a buktatók száma csökkenthető lett volna, s hiányolják, hogy a program zárásával párhuzamban nem kértek tőlük értékelést, s a folytatás reményében javaslatokat.

A háztáji gazdálkodás segítése

Az alapkompentencia-fejlesztő csoportok mellett egy korábbi mezőgazdasági közfoglalkoztatási pályázati program mintájára szakmai képzések is elindultak. A *Háztáji növénytermesztés és tartósítás* képzés távolabbi célja, hogy a megszerzett ismeretek birtokában a lakosság saját háztáji gazdaságában, illetve a létrehozni kívánt szociális szövetkezetek keretein belül termelő munkát végezhesen (TÁMOP 2.1.6).

Ilyen képzésben vett részt következő interjúalanyom, aki számára hosszabb ideje a közfoglalkoztatás nyújtja az egyedüli lehetőséget a megélhetéshez. Érettségivel, középszintű közgazdasági végzettséggel rendelkezik, s közel 40 éves munkatapasztalattal. Több éve sikertelenül próbál elhelyezkedni, az egyetlen betanított munkát jelentő foglalkoztatása egy tiszaujvárosi cégnél mindössze néhány hétig tartott. A közfoglalkoztatás új rendszere biztosabb alapot jelent számára a megélhetéshez. Korábban a rövid idejű foglalkoztatást hosszabb passzív szakaszok követték. Jelenleg a téli közfoglalkoztatási programban való részvételét is beszámítva egy éve folyamatosan „van mit csinálnia”. Számára a rendszeres jövedelem mellett a rendszeres napi munka is életető erő. A hosszabb munkanélküli időszakok megrendítették önbecsülését, a kilátástalanság egészségügyi problémákat is okozott. Előző év őszén, s most ismét egy idősoththonban segédápoló és mindenek. Szereti a munkáját, szívesen foglalkozik emberekkel, őt is szeretik, megbecsülik. A téli közfoglalkoztatás szakította meg egy időre az idősgondozást. Egyik nap még az otthonban dolgozott, másnap már az iskolapadban ült. Nem kérdezték, beosztották. Segédmezőgazdász – növénytermesztő, tartósító tanúsítványt kapott.

Kétkedve mutatja a kis A/5-ös lapot, maga sem hiszi, hogy ez bármire is használható. Rendezett jegyzetei újat nem mondanak, évtizedek óta műveli saját kertjét. Különböző zöldségnövények, petrezselyem, sárgarépa, paprika, paradicsom, burgonya, uborka, vöröshagyma, borsó, bab és cékla termesztéstechnológiáját sajátították el, illetve ezek tartósítási eljárásait ismerhették meg, növény-egészségügyi ismereteket tanultak.

Mégis örül, hogy részt vehetett a programban, mert egy nehéz időszakban, a viszonylag kevés erőfeszítés, pozitív hozzáállás nem csak a havi jövedelmet jelentette, hanem célt adott a mindennapjaiknak is.

A csoport összetétele a nemek tekintetében kiegyensúlyozott volt, a résztvevők életkor szerinti megoszlása az alapkompentencia-fejlesztő csoporthoz hasonlóan igen széles spektrumú. Itt is nagy számban voltak, akik nem végezték el az általános iskola 8 évfolyamát, vagy elvégezték

ugyan, de jelentős lemaradással küzdöttek az alapvető ismeretek, készséget területén. A nagy képességbeli különbségek okozták a legtöbb problémát. A szakismeretek feldolgozásához folyamatos vázlatírás kapcsolódott, mely az évek óta betűvetéssel nem foglalkozó, idősebb és iskolázatlanabb résztvevőknek a legjobb szándék ellenére is komoly nehézséget okozott. A csoportban a roma származásúak voltak többségben, s a tanulási gondok az alacsonyabb iskolázottság miatt elsősorban őket sújtották, de egyéb tekintetben nem mutatkozott különbség romák és nem romák között.

Továbblépési lehetőségek

A program végeztével sokakban fogalmazódott meg a kérdés: hogyan tovább? A korábbi években a TKKI közreműködésével a TÁMOP 2.1.6. „Újra tanulok!” projekt keretében a leszakadó térségekben élő, illetve a halmozottan hátrányos helyzetű munkanélküliek számára már szerveződtek hasonló tematikájú képzések, melyek távolabbi célja, hogy a megszerzett ismeretek birtokában a lakosság saját háztáji gazdaságában, illetve a létrehozni kívánt szociális szövetkezetek keretein belül termelő munkát végezhesen. 2013-ban „Jó gyakorlatok a mezőgazdasági közfoglalkoztatási programban” címmel kiírt pályázata kapcsán mutatta be a TKKI a Felzárkózás módszertan, Oktatás módszertan, és az Értékkeremtő közfoglalkoztatás területén közfoglalkoztatottak, a közfoglalkoztatottak, polgármesterek, oktatók által beadott pályamunkákat.

Az egyik Miskolc környéki, szomszédos településen jó gyakorlatként a közfoglalkoztatás támogatására a képzésben szerzett ismeretekre építve agrármérnök vezetésével a helyi veteményesben, fóliasátorban és szántóföldön is folyik a növénytermesztés, a megtermelt zöldség, gyümölcs a helyi intézményekben kerül felhasználásra.

Ezek helyben is reális célként fogalmazódhattak volna meg, de a képzés lezárását követően a fenntarthatóságot senki sem vizsgálja. Az egyén lehetőségei esetlegesen, szociális földprogram nincs kilátásban.

További helyben szervezett képzések esetében is felmerült a hasznosíthatóság, a piacképesség kérdése. Jó példa erre a Település-karbantartó elnevezésű program, mely egy létező képzési formához kapcsolódik, de nem ad a munkáltatók által elfogadott OKJ végzettséget, s legfeljebb közmunkára készíti fel a tanfolyam résztvevőit. Olyan feladatok ellátására, melyet korábban néhány óras betanítás után, tanfolyam nélkül is el tudtak végezni.

Az országos közfoglalkoztatási program keretében jelentős nemzetgazdasági haszonnal járó, egész ágazatokat átfogó programok is indultak, melyek keretében az ár- és belvízvédelem, a közutak, vasutak, az állami erdőterületek mellett újabb területként a megújuló energiaforrásokhoz, és az energiatakarékossághoz kapcsolódó közfoglalkoztatás is megvalósulhatott.

Ennek részeseként B.A. esete sikeresebbnek mondható. Hosszabb ideje közfoglalkoztatottként az Észak-magyarországi Regionális Vízműveknél dolgozik. Folyópart karbantartás, szükség szerint árvízvédelmi munkák tartoznak feladatkörébe. A helyi közfoglalkoztatottak közül csak néhányan vannak saját megítélése szerint ilyen kivételezett helyzetben: egy cégnél, s nem az önkormányzatnál dolgoznak. Büszke arra, hogy jó hozzáállásának köszönhetően folyamatosan alkalmazzák, s örömmel viseli a vállalatától kapott munkaruhát. Kiszámíthatóbbnak, értelmesebbnek, a közösség számára értékesebbnek ítéli ezt a tevékenységet, s bízik abban, hogy jó hozzáállással, kitartó, szorgalmas munkával akár a közfoglalkoztatáson túl is van élet.

A téli közfoglalkoztatás során képzésük is használhatóbbnak bizonyult. Miskolcon kisgépezési tanfolyamra jártak, az ott tanultakat jól tudják hasznosítani a mindennapi munkában. A képzésekkel kapcsolatos helyi tapasztalatok azt mutatják, hogy a hátrányos helyzetű álláskereső piacképes szakmához juttatása nem volt kiemelt szempont, s gyakran figyelmen kívül hagyták a helyi munkaerő-piaci igényeket is. Az egyének megélhetése viszont a téli hónapokban is biztosított volt, mely sokak számára, még ha rövid időre is, de biztonságot jelentett.

A program a kormány ígéretei szerint folytatódik, a 2014-es évben a hozzárendelt források emelkedtek. A kistérségi startmunka mintaprogramok értékkeremtő programelemeit, az országos

közfoglalkoztatási programokat, hosszabb időtartamú közfoglalkoztatási programokat legkorábban május 1-jétől indíthattak újra a közfoglalkoztatók. Helyben is megteremtődött a folytatás lehetősége, a munkát igénylők egy része viszont egyelőre nem kapott lehetőséget.

Megoldást nyújthat a munka nélkül maradtaknak a megyeszékhely további 29 településsel közösen a Start Közmunkaprogramból elnyert pályázata. A program szakaszosan indul, első körben több mint 700 fő az árvízi védekezésben, belvízelvezetésben, mezőgazdasági termelésben vehet részt. Különösen biztató, hogy a programnak vállalkozások, szakképző intézmények is részesei, biztosítva ezzel két kiemelt szempont középpontba kerülését, a képzés és az elsődleges munkaerő-piaccaal való közvetlen kapcsolat fontosságát.

A közfoglalkoztatási program értékelése

S végül a téma kapcsán a kistelepülés önkormányzati képviselőjével készített interjúban a közfoglalkoztatás létjogosultságát, fontosságát nem megkérdőjelezve elsősorban a helyi működés buktatóira fókuszáltunk. Mind a korábbi, mind a jelenlegi közfoglalkoztatási rendszer legnagyobb hibájának a valós igények felmérésére épülő átgondolt tervezés hiányát tartja. Tapasztalatai szerint az önkormányzatoknál, mint szükséges, de nem kívánatos feladat jelenik meg különösen a képzetlenek, s köztük a romák foglalkoztatása. Nincsenek tisztázva a célok, a résztvevők érdekeltségét nem erősítik, a minőségi munka helyett a mennyiség dominál, hiányzik a szakértelemmel rendelkező, felelős irányítás, s bármilyen furcsának is tűnik, de e területen is jellemző a protekcionizmus, mely sok esetben a roma származású munkavállalókat hozza hátrányos helyzetbe.

A „Hogyan tovább?” kérdésre három kulcsszót emelt ki: célok, felelősség, minőség. Biztatónak itéli, hogy a nemrég indult, s talán ennek köszönhetően még nem kikristályosodott új rendszerben a munkaügyi központok a helyi foglalkoztatásban is döntési szerepet kapnak, s az önkormányzatok mellett a vállalkozások, egyházak, civil szervezetek is bevonhatók a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek közfoglalkoztatásába. Szintén pozitívan értékeli, hogy középpontba kerül a foglalkoztatás értékteremtő szerepe, a költséghatékonyság, a munkahelyek számának bővülése, s különösen fontosnak tartja a romák esetében a felnövekvő generációk számára való példaadást.

Összességében a jelenlegi gazdasági és társadalmi viszonyok között a közfoglalkoztatás létjogosultsága nem lehet kérdés. S az sem, hogy a közfoglalkoztatottak közt miért oly magas a romák aránya. Az elméleti háttér elemzése jól mutatja, hogy az új közfoglalkoztatási program válasz lehet számos problémára, de szép számmal maradnak nyitott kérdések is. Például egyik legfőbb kérdésként, hogy az önkormányzati piac mennyiben tölti be azt a funkcióját, hogy segítse a tartós munkanélküliek elsődleges munkaerő-piacra lépését. (Szabó 2013) A foglalkoztatáshoz kapcsolódó képzési programok nyújtanak-e reális lehetőséget a szakképzésbe való bekapcsolódásra, mely a romák esetében hosszútávon az egyedüli megoldást jelentheti. Történnek-e igényfelmérések a helyi lehetőségek figyelembe vételével?

A közfoglalkoztatás adott önkormányzati, állami hasznos, vagy kevésbé hasznos feladatok ellátása mellett egy adott időszakban csökkenti ugyan a munkanélküliséget, a segélyezettek számát, de valódi jövőképet nem nyújt. Jó útja a munka-erőpiacról évekkal ezelőtt kiszorult hátrányos helyzetű roma felnőttek munka világába való visszavezetésének, de távlati cél nem lehet.

Irodalom

- Babusik F. (2008): A romák foglalkoztatási diszkriminációja a munkaerőpiacon. Egy empirikus vállalatkutató eredményei. *Esély* 2. pp. 47-70. 39
- G. Fekete É. (2008): Romák munkavállalását gátló tényezők kezelése a munkaerőpiacon. Kutatási záró tanulmány. Miskolc, ÉMORKA

- Molnár Gy. (szerk.) (2012): Szociális mikrohitelzés, önfoglalkoztatás és roma integráció – A Kiútprogram tapasztalatai és szakpolitikai ajánlások az EU Strukturális Alapok a 2014-2020 közötti tervezési időszakra
- NFSZ (2014): Tájékoztató a közfoglalkoztatás rendszeréről. NFSZ 2014. február
http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=nfsz_kozfoglalkoztatatas
- Szabó Attila (2013): A közfoglalkoztatás, mint foglalkoztatáspolitikai eszköz. Nagyerdei Almanach 2013/2 Debrecen
- Tajti J. (2013): Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök fontosabb létszámadatai 2012-ben. Budapest: Nemzeti Munkaügyi Hivatal
- TKKI (2013): Start munkaprogram TKKI <http://www.tkki.hu/page.php?pid=21>